
ІСТОРИЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaêznavči doslidžennâ, 2018, No. 2, pp. 5–14
doi: <https://doi.org/10.15407/chinesest2018.02.005>

UDC 14:299.513

THE PROBLEM OF FREEDOM IN THE PHILOSOPHY OF ZHUANGZI

S. Kapranov

PhD (Religion Studies), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

The article is devoted to the study of the problem of freedom in the philosophy of Zhuangzi. The main approaches to the issue by Chinese scholars and thinkers and by Western researchers are considered. A group of hieroglyphic binoms, denoting various aspects of the concept of “freedom”, is singled out. These are 在宥 *zài yòu*, 自然 *zì rán*, 逍遙 *xiāo yáo*, 天放 *tiān fàng*. The cases of their use in the text are analyzed. On the basis of the analysis, it is shown that the central place among them belongs to the *zì rán*, which expresses the category of truth immanently inherent in a human being (or a “thing”-*wù*), appearing as its nature. Freedom in the sense of Zhuangzi is the self-deployment of this truth or nature in the spontaneous “non-activity”. It appears as *xiāo yáo* – an unconstrained movement in an infinite space, accompanied by a sense of joy and happiness. The state of archetypal antiquity, when everything enjoyed this freedom, is the “heavenly liberation” *tiān fàng*. And *zài yòu* means freedom seen from the standpoint of the ruler, freedom as his gift to the Celestial Empire and at the same time as the highest act of power over it.

Keywords: Chinese philosophy, the history of philosophy, Zhuangzi, freedom, Taoism

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ ЧЖУАН-ЦЗИ

С. В. Капранов

Суперечка про те, чи є свобода універсальним загальнолюдським поняттям, а чи це поняття притаманне лише деяким культурам, має давню історію. Ще стародавні греки вважали, що на Сході немає свободи, лише деспотизм [Чумаченко 2009, 49–50]. Леся Українка присвятила цій проблемі поему “Одно слово (Оповідання тубільця з півночі)”, написану 1903 р., де зобразила зіткнення західної культури в особі політичного засланця (“чужого”) з умовної культурою “північних тубільців” [Леся Українка 1977, 273–278]. Суть конфлікту в поемі полягає у відсутності в останній слова “свобода” – а як немає слова, то

© 2018 S. Kapranov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

нема й відповідного уявлення. У сучасній науці подібну тезу обстоює лінгвіст А. Вежбицька [Вежбицкая 1999, 434–499]. На її думку, свобода не є не тільки універсальним загальнолюдським ідеалом, ба навіть загальноєвропейським: “наприклад, для Японії ідеал свободи, схоже, культурно чужий” [Вежбицкая 1999, 470–471]. А в мовах австралійських аборигенів, зауважує дослідниця, взагалі немає навіть близького за значенням слова.

Вежбицька, проте, не заперечує самої наявності поняття свободи в японській культурі (адже відповідне *слово* в ній є); її цікавить специфіка концепту свободи в різних культурах. Загалом подібний підхід до проблеми – хоча не конче лінгвістичний – можна вважати характерним для сучасної науки. Про інтерес до особливостей розуміння свободи на Сході в сучасній Україні свідчить низка нещодавніх публікацій [Кіхно 2018; Роговський 2017; Ярош та ін. 2018]. Не можна, проте, не зауважити, що більшість дослідників звертається при цьому до індійської філософії (загалом або до її окремих представників). У зв’язку з цим доцільно, на наш погляд, звернутися до китайської традиції. Ідею свободи в ній зазвичай пов’язують з даосизмом (наприклад, [Торчинов 2005, 455–456]). Ми в цій статті пропонуємо розглянути деякі аспекти зазначеної проблематики у філософії Чжуан-цзи.

Тема свободи є однією з найважливіших у філософії Чжуан-цзи, про що свідчать праці як китайських, так і зарубіжних вчених. Реформатори кінця XIX – початку XX ст. зверталися до неї в пошуках китайських аналогів ліберальної ідеології. Провідний діяч “Ста днів реформ” філософ Тань Ситун 譚嗣同 (1865–1898) знаходив у Чжуан-цзи соціально-політичний ідеал свободи, близький до анархізму [Тань Сытун 2012]. Перекладач і популяризатор західної філософії Янь Фу 嚴復 (1854–1921) писав, що Чжуан-цзи відкрив свободу і рівність у сучасному західному сенсі. Один з лідерів “Руху за нову культуру” У Юй 吳虞 (1872–1949) прославляв Чжуан-цзи за свободу духу. Інший провідник реформістського руху – Лян Цічао 梁啟超 (1873–1929) витлумачував вчення Чжуан-цзи як політичну концепцію *laissez-faire*, а крім того, пояснював його філософію життя за допомогою поняття “свобода волі”. Мовознавець і філософ Чжан Тайянь 章太炎 (1868–1936) виносив на першій план ідею духовної свободи [Deng Lianhe 2010, 317–319].

Багато уваги приділяв поняттю свободи у Чжуан-цзи видатний китайський філософ та історик філософії Фен Юлань 馮友蘭 (1895–1990). У передмові до власного англійського перекладу “внутрішніх глав” трактату він розрізняє “теорію невтручання” (*the theory of letting alone*), яка може бути застосована як до суспільства в цілому, так і до персонального “мистецтва жити” [Chuang-tzu 1989, 9–11], та “абсолютну свободу”, яка досяжна лише для “досконалої людини” [Chuang-tzu 1989, 9–11]. У коментарях до перекладу він говорить також про “свободу духу”, необхідну, щоби “плекати життя”; її досягають шляхом духовного вдосконалення [Chuang-tzu 1989, 61]. Пізніше Фен Юлань приходить до думки, що суспільно-політична філософія Чжуан-цзи, заснована на “невтручанні”, є засобом досягти відносного щастя для кожної людини (“це і нічого більше є максимумом, на який може сподіватися будь-яка політична та соціальна філософія”) [Фэн Ю-лань 1998, 129–130; Chuang-tzu 1989, 130–133]. Абсолютної свободи, а отже абсолютного щастя, можна досягти лише через єднання зі Всесвітом [Фэн Ю-лань 1998, 133–134; Chuang-tzu 1989, 135–136]¹.

¹ Див. також: [Deng Lianhe 2010, 319–320].

Китайські марксистки, навпаки, критикували погляди Чжуан-цзи на свободу. Хоу Вайлу 侯外庐 (1903–1987) закидав даоському філософу ескапізм, відмову від політичної практики, боротьби й тому вважав його розуміння свободи хибним. Го Можо 郭沫若 (1892–1978) вбачав у філософії Чжуан-цзи опортунізм та песимізм, хоча все ж таки знаходив там і ствердження свободи особистості [Deng Lianhe 2010, 321].

Цю дискусію продовжують сучасні китайські дослідники. Одні з них, якот Се Янцзюй 谢阳举 та Сюй Кецянь 徐克谦, твердять, що відмова від власного “я”, яку пропонує Чжуан-цзи, суперечить ідеї свободи, принаймні в західному розумінні [Deng Lianhe 2010, 323]. Натомість Лю Сяогань 刘笑敢 розглядає філософію Чжуан-цзи як концепцію “традиційної китайської свободи”, котра, на думку дослідника, може доповнювати відому концепцію Ісаї Берліна [Deng Lianhe 2010, 316]. Ден Ляньхе 邓联合, з одного боку, вважає, що ідеал Чжуан-цзи був доречний у його “темну добу”, але не годиться для сучасного суспільства, яке вимагає від індивідуума “вільної політичної практики та соціальної участі”; з другого боку, розглядає думку Чжуан-цзи як цінний ресурс для пошуків китайських джерел лібералізму, а також традицію, що дасть змогу “запровадити лібералізм у повсякденне життя”, адже “як мінімум вільні громадяни в сучасному суспільстві потребують спокійного внутрішнього життя та трансцендентних духовних світів” [Deng Lianhe 2010, 322–324]. Такий висновок, схоже, є осмисленням досвіду тоталітарних режимів ХХ ст., які позбавляли людину свободи саме шляхом примусового залучення до соціально-політичної практики.

Зарубіжні дослідники також акцентують у Чжуан-цзи ідею свободи. Е. Р. Г’югс (Hughes) назвав свій переклад вибраних глав із трактату “Чжуан-цзи, поет свободи”. Б. Вотсон (Watson) вважає, що “центральної темою Чжуан-цзи можна виразити одним словом: свобода”. Т. Клірі (Cleary) переклав назву першої глави трактату словом “*Freedom*” [Deng Lianhe 2010, 314]. Х. Г. Венцель приходить до висновку, що у Чжуан-цзи йдеться насамперед про свободу в негативному сенсі слова (свободу від жадоби багатства, від амбіцій, від погорди тощо), проте з його філософії можна висувати й поняття позитивної свободи через поняття компетентності (*awareness*), якщо його застосувати до царини моралі [Wenzel 2003, 122–123]. Японська дослідниця Кісі Йоко твердить: “Свобода² для Чжуан-цзи означає визволення людини з полону самої себе. Людина яка, завдяки здійсненню Шляху-Дао не впіймана між розрізненням і протиставленням у світі явищ, а саме носій вільного духу, що, живучи всередині даної реальності, все ж таки не впіймана цією реальністю, і є насправді вільною людиною” [莊子 1971, 19]. Є. О. Торчинов звертає увагу на близькість розуміння свободи у Чжуан-цзи та в О. Пушкіна у вірші “З Піндемонта”; назагал, як зазначає російський даолог, “у “Чжуан-цзи” послідовно обстоюється принцип дотримання природи як справжньої свободи”, що є однією з двох базових інтерпретацій цього поняття і в європейській думці [Торчинов 2005, 256–257].

Цікаво трактує зазначену тему В. В. Малявін. Він виходить далеко за межі соціально-політичної проблематики з її дихотомією вільного суспільства та вільної особистості-відлюдника. Для Малявіна “Чжуан-цзи” – не текст “про свободу”, а саме втілення свободи. Насамперед це мислення як вільна творча гра [Малявін 1985, 28], мислення, що “прагне до тієї межі думки, за якою

² 自由 *дзію*.

речі вільні стосовно одна одної й одна одну звільняють; за якою все набуває свободи бути всім” [Малявін 1985, 132]. Таке мислення породжує “мовлення, щодо якого є вільними і читач, і письменник”, яке “робить можливим будь-який сенс” [Малявін 1985, 71]. За визначенням Малявіна, “Свобода Чжуан-цзи – це свобода вираження людиною різних точок ставлення до світу” [Малявін 1985, 276]. Таким чином, даос “створює свій текст як простір смислової свободи” [Чжуан-цзы 2002, 17]. У ньому створений «образ світу, вільного від тиранії “першопринципу”» [Чжуан-цзы 2002, 25]. Текст Чжуан-цзи є своєрідною аналогією “Великого Хаосу”, що “залишає всьому суццю свободу бути”, або “єдиній Речі світу”, “цілковито вільної присутності, що дає буття” [Чжуан-цзы 2002, 28, 33].

Як бачимо, наука і філософська думка накопичили багато різних інтерпретацій свободи у філософії Чжуан-цзи. При такому багатстві й розмаїтті постає питання, яке слово у Чжуан-цзи позначає свободу і чи є в нього таке слово. У сучасній китайській мові поняття “свобода” зазвичай виражають слова 自由 *цзюю*³ та 自在 *цзицзай*. У Чжуан-цзи їх немає, хоча ієрогліфічний біном 自在 (дослівно “залежати від себе самого”) зустрічається в інших ранніх даоських та близьких до даосизму текстах: “Ле-цзи”, “Туань-цзи”, “Люй-ші чуньцю” тощо⁴. Особливо цікаве використання цього бінома у близькій до “Чжуан-цзи” пам’ятці “Ле-цзи” 列子, гл. III “Чжоуський Му-ван” 周穆王, де йдеться про даоса-мага, який міг “буття й небуття (життя та смерть) [зробити] залежними від себе самого” *цунь ван цзи цзай 存亡自在*⁵ [列子 – Liezi].

Проте у Чжуан-цзи є ієрогліфічний біном 在宥 *цзай ю*, який Тань Ситун вважав також синонімом свободи: «Хтось сказав: *цзай ю* – це змінене читання *цзи ю*, тобто “свобода”. О, які слухні ці слова!» [Тань Сьтун 2012]. Лян Цічао витлумачив цей вираз таким чином: «*Цзай ю* означає дати людям абсолютну свободу. Що це значить? Звичайною мовою це означає “дати спокій”, “не чіпати”. Традиційною літературною мовою це означає “бездіяльність”» (цит. за [Deng Lianhe 2010, 318]). Це сполучення ієрогліфів 在 “бути” та 宥 “дозволяти”. Воно зустрічається в тексті всього двічі – як назва глави 11 та на її початку, який є своєрідним маніфестом концепції “правління шляхом недіяння”: 聞在宥天下, 不聞治天下也。在之也者, 恐天下之淫其性也; 宥之也者, 恐天下之遷其德也⁶ «[Я] чув: “дозволити бути” Піднебесній, не чув: “правити Піднебесною”. “Бути”, бо боюся, що в Піднебесній зіпсують-розбестять її природу; “дозволити”, бо боюся, що в Піднебесній змістять-викривлять її добродетель-Де»⁷. Як ми бачимо, у тексті біном 在宥 розділяється і кожен з ієрогліфів тлумачиться окремо. Тому В. Яблонський

³ Дослівно “походити з себе самого”, звідси значення у класичній китайській мові “діяти на власний розсуд, за власною волею”. Наприкінці XIX ст. спочатку японські, а тоді й китайські перекладачі почали використовувати це слово (японське читання *дзію*) як еквівалент англійського liberty. Про дискусію навколо цього перекладу та семантичні відмінності між 自由 та liberty див.: [Борох 2001, 37–38, 230–231; Вежбицкая 1999, 471–472; Крушинский 1989, 54–62].

⁴ Для пошуку ієрогліфів та їхніх сполучень у класичних китайських текстах ми користувалися сайтом Chinese Text Project (<https://ctext.org/>).

⁵ Пор. російський переклад Л. Д. Позднесвої: [Мудрецы... 1994, 39].

⁶ Тут і далі цитати з “Чжуан-цзи” наведено за: [莊子 – Zhuangzi].

⁷ Пор. інші переклади: [Мудрецы... 1994, 182–183; Чжуан-цзы 2002, 127; Czuang-Tsy 1953, 90].

перекладає його як “*swoboda i wyrozumialość*” (“свобода і поблажливість”)⁸ [Czuang-Tsy 1953, 90]. У коментарі сказано, що 在 *цзай* тут «виступає в значенні *цзи цзай* “свобода”» [Czuang-Tsy 1953, 95]. В. В. Малявін перекладає 在 宥 у назві глави як “*дать волю миру*” (“дати волю світові”), а в тексті – “*позволить быть таким, каков он есть*” (“дозволити бути таким, який він є”) [Чжуан-цзы 2002, 126–127]. Отже, *цзай ю* – це свобода з точки зору володаря, свобода як його дар Піднебесній і водночас як найвищий акт влади над нею.

Ще одне слово у Чжуан-цзи, близьке за значенням до поняття “свобода”, – це 自然 *цзижань* (дослівно “самотакість”⁹). Як зазначає Е. О. Торчинов, “Класичним китайським аналогом свободи було поняття *цзи жань*, семантично надзвичайно близьке до *цзи ю*”. Сучасного значення “природа” (як у китайській, так і в японській мові) воно набуло вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в японських та китайських перекладах західної літератури, зокрема і “внаслідок вихідних натуралістичних конотацій даоського розуміння *цзи жань*” [Торчинов 2005, 455]. На думку дослідника, “*цзи жань* є певна якість самототожності, буття, що відповідає [власній] природі, буття в якості себе самого і як себе самого. Мати цю якість значить не бути обумовленим нічим, крім своєї власної природи, сутності, характеру. Так, концепція *цзи жань* цілком тотожна *цзи ю*” [Торчинов 2005, 456]. Зв’язок між поняттями *цзижань* та *цзию* має місце й у працях Янь Фу [Борох 2001, 231; Крушинский 1989, 58].

У Чжуан-цзи біном 自然 *цзи жань* зустрічається 8 разів. Розгляньмо їх по черзі.

I. 常因自然而不益生也 (5:6)¹⁰ “Постійно дотримується самотакості і не додає до життя”¹¹. Це характеристика ідеальної “людини без пристрастей”, даоського мудреця.

II. 順物自然 (7:3) “Дотримуйся самотакості речей / Дозволь речам дотримуватися самотакості”¹². Цей вираз містить пораду, як правити Піднебесною, тобто є характеристикою ідеального царя-мудреця. Зазначмо, що з цього погляду обидва варіанти перекладу є тотожними, адже дотримуватися “самотакості речей” у правлінні й означає дати змогу кожній з них іти за власною природою. Це твердження є синонімічним поняттю 在宥.

III. 應之以自然 (14:3) “Відповідає самотакості” та IV. 調之以自然之命 (14:3). “Налаштував відповідно до веління самотакості”¹³. Ці два фрагменти є частинами опису досконалої музики. З контексту не зрозуміло, про чию “природу” йдеться – самої мелодії, її творця чи космосу загалом. Проте важливо згадати, що музика в китайській традиції є важливим засобом облаштування космосу і держави, таким чином, невід’ємна від ідеї “облаштування Піднебесної”.

⁸ Пор. з перекладом Дж. Легга: *Letting Be, and Exercising Forbearance* [莊子 – Zhuangzi].

⁹ За А. А. Крушинським та Є. О. Торчиновим [Крушинский 1989, 56; Торчинов 2005, 185, 456].

¹⁰ Цифри в дужках позначають номери глави та абзаца. Номери абзаців наведено згідно з [莊子 – Zhuangzi].

¹¹ Пор.: [Мудрецы... 1994, 156; Чжуан-цзы 2002, 93; Chuang-Tzu 1989, 88; Czuang-Tsy 1953, 63; 莊子 1971, 152].

¹² Перший варіант – у Фен Юляня, В. Яблонського, Кісі Йоко та В. В. Малявіна [Чжуан-цзы 2002, 108; Chuang-Tzu 1989, 108; Czuang-Tsy 1953, 75; 莊子 1971, 197], другий – у Дж. Легга та Л. Д. Позднеевої [Мудрецы... 1994, 169; 莊子 – Zhuangzi].

¹³ Пор.: [Мудрецы... 1994, 213–214; Чжуан-цзы 2002, 157, 372; Czuang-Tsy 1953, 113–114].

V. 當是時也，莫之為而常自然 (16:2) “У той час не було діянь, а постійна самотакість”¹⁴. Ця фраза стосується “золотого віку”. Зауважмо, що В. Яблонський у цьому місці перекладає 自然 як *swobodna samorzutność* (“вільна спонтанність”) [Czuang-Tsy 1953, 123–124].

VI. 知堯、桀之自然而相非 (17:5) “Знай, [що] і Яо, і Цзе – [кожен був] самотаким, але [вони] один одного заперечували”¹⁵. Як відомо, у конфуціанській традиції Яо – ідеальний премудрий володар, а Цзе – зразковий тиран-злочинець. Чжуан-цзи, полемізуючи з нею, наголошує, що кожен з них вільно здійснював те, що притаманно його природі.

VII. 無為而才自然矣 (21:4) “Не діє (у *вей*), [її] властивість самотака”¹⁶. Йдеться про воду, що тече з джерельця; проте сказано це, щоби пояснити, якою є “досконала людина” (至人 *чжі жень*).

VIII. 真者，所以受於天也，自然不可易也 31:5) “Істина ж дана від Неба, самотака й незмінна”¹⁷. Тут *цзи жань* – характеристика вічної істини, протиставленої звичаям та обрядам, які створені людьми й мають історичний характер. З попереднього зрозуміло, що ця небесна істина є не що інше, як психофізична есенція-*цзін* 精 та щирість, отже, вона іманентна людській природі.

Як бачимо, *цзи жань* практично в усіх випадках стосується даоського ідеалу – це характеристика або “досконалої людини”, або правління премудрого володаря, або створеної мудрецем ідеальної мелодії. Лише один раз її застосовано до явища природи (води з джерела), але також для характеристики мудреця-даоса.

І так само один раз її вжито для характеристики персонажів, з погляду Чжуан-цзи далеко не ідеальних (досить згадати про оцінку Яо в першій главі трактату). Також варте уваги, що у двох випадках *цзи жань* поєднується з недіянням. Таким чином, у Чжуан-цзи *цзи жань* – аж ніяк не природа в сучасному розумінні (як рослинний і тваринний світ, що не зазнав впливу людини), це насамперед вільна спонтанна діяльність (радіше *не-діяльність*) людини, що відповідає іманентній їй вічній “небесній істині”. Проте так само своя “істина” притаманна кожному явищу (“речі”) – тварині, рослині, джерельній воді тощо.

Ще один біном, пов’язаний з поняттям свободи, ми знаходимо в назві першої глави “Чжуан-цзи” – 逍遙遊 *сяо яо ю*. Як уже було зазначено, Т. Клірі переклав цю назву просто як “Freedom” – “Свобода” [Deng Lianhe 2010, 314]. У перекладі В. В. Малявіна вона називається “В свободном странствии” (“У вільних мандрах”) [Чжуан-цзы 2002, 54]. Ден Ляньхе поставив у центр своєї розвідки про свободу у Чжуан-цзи саме першу главу [Deng Lianhe 2010]. За Фен Юланем, у цій главі описана абсолютна свобода [Chuang-Tzu 1989, 20]. В. Яблонський, посилаючись на знаменитий коментар Го Сяна 郭象 (III–IV ст.), пише, що провідною думкою цього розділу є “свобода в недіянні” [Czuang-Tsy 1953, 220]. За В. В. Малявіним, у біномі 逍遙 *сяо яо* «перший ієрогліф співвідноситься з поняттями “розтікатися”, “розширяться вдалину”¹⁸,

¹⁴ Пор.: [Мудрецы... 1994, 224; Чжуан-цзы 2002, 169].

¹⁵ Пор.: [Мудрецы... 1994, 229; Чжуан-цзы 2002, 176; Czuang-Tsy 1953, 128].

¹⁶ Пор.: [Мудрецы... 1994, 262; Чжуан-цзы 2002, 208; Czuang-Tsy 1953, 156].

¹⁷ Пор.: [Мудрецы... 1994, 346; Чжуан-цзы 2002, 296; Czuang-Tsy 1953, 34].

¹⁸ Ієрогліф 道 використовується тільки у сполученнях. Проте його ключ 辵 вказує на рух.

другий – з поняттями “віддаленого” (безмежного), а також “кружляння”, “ширяння”». Загалом словосполучення *сяо яо* “віддавна стало прозивним на позначення свободи духу” [Чжуан-цзы 2002, 328]. У сучасній китайській та японській мовах зв’язок цього бінома з поняттям свободи закріпився у фразеологізмі 逍遙自在 *сяо яо цзицзай* / *сьойо дзідзай* “цілком вільний”, “той, що насолоджується повною свободою”.

Біном 逍遙 *сяо яо* зустрічається у Чжуан-цзи 6 разів, не рахуючи назви глави:

- I. 逍遙乎寢臥 (1:7), що можна перекласти як “вільно блукати уві сні”¹⁹;
- II. 逍遙乎無為之業 (6:6) – “вільно [робити] діло недіяння”²⁰;
- III. 遊逍遙之虛 (14:5) – “порожнеча вільних мандрів”²¹;
- IV. 逍遙, 無為也 (14:5) – “воля (вільне ширяння) – це недіяння (*увей*)”²²;
- V. 逍遙乎無事之業 (19:14) – “вільно [робити] діло відсутності справ”²³;
- VI. 逍遙於天地 (28:1) – “вільний між Небом і Землею”²⁴.

Усі ці вирази стосуються характеристики “досконалої людини”, мудреця, та її ідеального способу життя. Тут також не можна не помітити тісний зв’язок з категорією *увей*. *Сяо яо* виступає, на наш погляд, як певний атрибут свободи, що виражає її просторово-динамічний аспект.

Нарешті, слід згадати про ще один вираз, пов’язаний з темою свободи, – 天放 *тянь фан*, дослівно “небесне звільнення”. У Чжуан-цзи він зустрічається лише один раз (9:2), де стосується ідеального стану давнини, “золотого віку”. Л. Д. Позднеева перекладає цей вираз як *естественная свобода* (“природна свобода”) [Мудрецы... 1994, 176], В. Яблонський – як *wrodzona swoboda* (“природжена свобода”) [Czuang-Tsy 1953, 83], В. В. Малявін – як *Небесная свобода* (“Небесна свобода”) [Чжуан-цзы 2002, 117]. Він звертає увагу на другий знак, 放 *фан*, який має значення “облишити” та “звільнити”, і вважає *тянь фан* спорідненим з даоським образом вільного польоту духу – *куан фан* 狂放 (“віднайдення себе в безумному відкиданні всього”)²⁵ [Чжуан-цзы 2002, 365]. Лінь Юньмін 林雲銘 (XVII ст.) коментує це місце таким чином: “Небесне звільнення – це коли ненавмисне тримаються самодостатньої середини і не плачуть у собі нічого приватного” (цит. за: [Чжуан-цзы 2002, 365]). Янь Фу вбачав схожість між описаним Чжуан-цзи ідеалом *тянь фан* та уявленнями Руссо про первісну свободу [Крушинский 1989, 57].

Отже, ми бачимо, що поняття “свобода” виражене у Чжуан-цзи певною групою слів (точніше, ієрогліфічних біномів): 在宥 *цзай ю*, 自然 *цзижань*, 逍遙 *сяо яо*, 天放 *тянь фан*. Усі вони мають суто позитивну конотацію. Два з них (*цзи жань* і *сяо яо*) зустрічаються неодноразово, два інші – по одному разу, але їхня важливість підкреслена самим текстом. Центральне місце серед них належить біному *цзи жань*, який виражає категорію істини, іманентно притаманної певній людині (або іншій “речі”-у). Ця істина постає як природа

¹⁹ Пор.: [Мудрецы... 1994, 128; Чжуан-цзы 2002, 59; Chuang-Tzu 1989, 35; Czuang-Tsy 1953, 33].

²⁰ Пор.: [Мудрецы... 1994, 164; Чжуан-цзы 2002, 102; Chuang-Tzu 1989, 101; Czuang-Tsy 1953, 69].

²¹ Пор.: [Мудрецы... 1994, 217; Чжуан-цзы 2002, 160; Czuang-Tsy 1953, 116].

²² Див. там само.

²³ Пор.: [Мудрецы... 1994, 248; Чжуан-цзы 2002, 195; Czuang-Tsy 1953, 144].

²⁴ Пор.: [Мудрецы... 1994, 317; Чжуан-цзы 2002, 267; Czuang-Tsy 1953, 199].

²⁵ У сучасній мові – “неприборканий”, “нахабний”, “безсоромний”.

(сутність, сукупність природжених якостей) цієї людини або “речі”. Свобода в розумінні Чжуан-цзи – це саморозгортання цієї істини-самотакості у спонтанній “недіяльності”. Воно відбувається як невимушений, необумовлений рух у безмежному просторі (ширяться, розтікання, блукання), що супроводжується відчуттям радості, щастя. Це виражає біном *сяо яо*. Стан архетипової давнини, коли все суще перебувало в такій свободі, – це “небесне визволення” *тянь фан*. Проте в сучасному (і для Чжуан-цзи також) світі такий стан неможливий – принаймні для пересічних людей та приручених, тобто приневолених, ними тварин; *цзи жань* доступне лише для диких звірів, птахів чи то риб. Однак даос шляхом духовного самовдосконалення і злиття з Дао може досягти стану свободи. Такий мудрець, “досконала людина”, гідний стати справжнім володарем Всесвіту, бо лише він здатний правити шляхом недіяння, дати всьому сущому бути собою – реалізувати *цзай ю*. Тоді ідеал “небесної свободи” знову стане реальністю.

ЛІТЕРАТУРА

- Борох Л. Н.* Конфуцианство и европейская мысль на рубеже XIX–XX веков. Москва, 2001.
- Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков. Москва, 1999.
- Кіхно О.* Проблематика свободи у філософії Шрі Ауробіндо Гхоша // **Філософська думка**, 2018, № 3.
- Крушинский А. А.* Творчество Янь Фу и проблемы перевода. Москва, 1989.
- Леся Українка* **Вибране**. Київ, 1977.
- Малявин В. В.* **Чжуан-цзы**. Москва, 1985.
- Мудрецы Китая: Ян Чжу, Лецзы, Чжуанцзы**. Пер. с кит. Л. Д. Позднеевой. Санкт-Петербург, 1994.
- Роговський О. М.* Проблема свободи: між Сходом і Заходом // **Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди “Філософія”**. Харків, 2017. Вип. 48, т. 2.
- Тань Сьтун*. Учение о гуманности (Жэнь сюэ). Избранные главы. Предисловие, перевод с китайского и комментарий Д. Е. Мартынова // **Вопросы философии**. 2012, № 10. – http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=624&Itemid=52
- Торчинов Е. В.* Пути философии Востока и Запада. Санкт-Петербург, 2005.
- Фэн Ю-лань*. **Краткая история китайской философии**. Пер. Котенко Р. В. Санкт-Петербург, 1998.
- Чжуан-цзы: даосские каноны**. Перевод, вступительная статья, комментарии В. В. Малявина. Москва, 2002.
- Чумаченко Б. М.* **Вступ до культурології античності**. Київ, 2009.
- Ярош О., Капранов С., Кіхно О., Завгородній Ю.* Проблема свободи у східних філософіях: теоретичні та екзистенційні виміри // **Філософська думка**, 2018, № 3.
- Chuang-Tzu**. A New Selected Translation with an Exposition of the Philosophy of Kuo Hsiang by Fung Yu-lan. Beijing, 1989.
- Czuang-Tsy**. Przełożyli Witold Jabłoński, Janusz Chmielewski, Olgierd Wojtasiewicz. Warszawa, 1953.
- Deng Lianhe*. “A Happy Excursion” and Freedom // **Frontiers of Philosophy of China**, 2010, Vol. 5, No. 3.

Wenzel C. H. Ethics and Zhuangzi: Awareness, Freedom, and Autonomy // **Journal of Chinese Philosophy**, 2003, Vol. 30, No. 1.

莊子。岸陽子訳。東京、1971。

莊子 – **Zhuangzi**. – <https://ctext.org/zhuangzi>

列子 – **Liezi**. – <https://ctext.org/liezi>

REFERENCES

Borokh L. N. (2001), *Konfutsianstvo i evropeyskaya mysl' na rubezhe XIX–XX vekov*, Vostochnaya literatura, Moscow. (In Russian).

Vezhbitskaya A. (1999), *Semanticheskiye universalii i opisaniye yazykov*, Yazyki russkoy kul'tury, Moscow. (In Russian).

Kikhno O. (2018), “Problematyka svobody u filosofiyi Shri Aurobindo Hkhoa”, *Filosofs'ka dumka*, No. 3, pp. 35–48. (In Ukrainian).

Krushinskiy A. A. (1989), *Tvorchestvo YAn' Fu i problemy perevoda*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Lesya Ukrayinka (1977), *Vybrane*, Dnipro, Kyiv. (In Ukrainian).

Malyavin V. V. (1985), *Chzhuan-tszy*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Mudretsy Kitaya: Yan Chzhu, Letszy, Chzhuantszy (1994). Per. s kit. L. D. Pozdnevoy, Peterburg – XXI vek, Saint Petersburg. (In Russian).

Rohovs'kyy O. M. (2017), “Problema svobody: mizh Skhodom i Zakhodom”, *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody “Filosofiya”*, Issue 48, Vol. 2, pp. 14–22. (In Ukrainian).

Tan' Sytun (2012), “Ucheniye o gumannosti (Zhen' syue). Izbrannyye glavy”. Predisloviye, perevod s kitayskogo i kommentariy D. E. Martynova, *Voprosy filosofii*, No. 10, pp. 160–170, available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=624&Itemid=52 (accessed 10 November 2018). (In Russian).

Torchinov E. V. (2005), *Puti filosofii Vostoka i Zapada*, Azbuka-klassika, Peterburgskoye Vostokovedeniye, Saint Petersburg. (In Russian).

Fen Yu-lan' (1998), *Kratkaya istoriya kitayskoy filosofii*, perevod Kotenko R. V., Evraziya, Saint Petersburg. (In Russian).

Chzhuan-tszy: daoskiye kanony (2002), Perevod, vstupitel'naya stat'ya, komentarii V. V. Malyavina, Astrel', AST, Moscow. (In Russian).

Chumachenko B. M. (2009), *Vstup do kul'turolohiyi antychnosti*, Vyd. dim “Kyvevo-Mohylyans'ka akademiya”, Kyiv. (In Ukrainian).

Yarosh O., Kapranov S., Kikhno O., Zavhorodniy Yu. (2018), “Problema svobody u skhidnykh filosofiyakh: teoretychni ta ekzystentsiyni vymiry”, *Filosofs'ka dumka*, No. 3, pp. 6–20. (In Ukrainian).

Chuang-Tzu (1989) A New Selected Translation with an Exposition of the Philosophy of Kuo Hsiang by Fung Yu-lan, Foreign Language Press, Beijing.

Czuang-Tsy (1953) Przełożyli W. Jabłoński, J. Chmielewski, O. Wojtasiewicz, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. (In Polish).

Deng Lianhe (2010), «“A Happy Excursion” and Freedom», translated by Kuang Zhao, *Frontiers of Philosophy of China*, Vol. 5, No. 3, pp. 313–325.

Wenzel C. H. (2003), “Ethics and Zhuangzi: Awareness, Freedom, and Autonomy”, *Journal of Chinese Philosophy*, Vol. 30, No. 1, pp. 115–126.

Sōshi (1971), Transl. by Kishi Yōko, Tokuma shoten, Tokyo. (In Japanese).

Zhuāngzǐ – Zhuangzi, available at: <https://ctext.org/zhuangzi> (accessed 14 November 2018). (In Ancient Chinese).

Lièzǐ – Liezi, available at: <https://ctext.org/liezi> (accessed 12 November 2018). (In Ancient Chinese).

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ФІЛОСОФІЇ ЧЖУАН-ЦЗИ

С. В. Капранов

Статтю присвячено дослідженню проблеми свободи у філософії Чжуан-цзи. Розглянуто основні підходи до питання в китайських вчених і мислителів та в західних дослідників. Виділено групу ієрогліфічних біномів, що позначають різні аспекти поняття “свобода”: 在宥 *цзай ю*, 自然 *цзижань*, 逍遙 *сяо яо*, 天放 *тянь фан*. Проаналізовано випадки їхнього використання в тексті. На основі аналізу показано, що центральне місце серед них належить біному *цзи жань*, який виражає категорію істини, імманентно притаманної тій чи іншій людині (або “речі”-у), що постає як її природа. Свобода в розумінні Чжуан-цзи – це саморозгортання цієї істини-самотакості у спонтанній “недіяльності”. Воно відбувається як *сяо яо* – необумовлений рух у безмежному просторі, що супроводжується відчуттям радості, щастя. Стан архетипової давнини, коли все суще перебувало в такій свободі, – це “небесне визволення” *тянь фан*. А *цзай ю* – це свобода з точки зору володаря, свобода як його дар Піднебесній і водночас як найвищий акт влади над нею.

Ключові слова: китайська філософія, історія філософії, Чжуан-цзи, свобода, даосизм

ПРОБЛЕМА СВОБОДЫ В ФИЛОСОФИИ ЧЖУАН-ЦЗЫ

С. В. Капранов

Статья посвящена исследованию проблемы свободы в философии Чжуан-цзы. Рассмотрены основные подходы к вопросу китайских ученых и мыслителей и западных исследователей. Выделена группа иероглифических биномов, обозначающих различные аспекты понятия “свобода”: 在宥 *цзай ю*, 自然 *цзы жань*, 逍遙 *сяо яо*, 天放 *тянь фан*. Проанализированы случаи их использования в тексте. На основе анализа показано, что центральное место среди них принадлежит биному *цзы жань*, который выражает категорию истины, имманентно присущей тому или иному человеку (или “вещи”-у), что выступает как ее природа. Свобода в понимании Чжуан-цзы – это саморазвертывание этой истины-самотакости в спонтанной “недеятельности”. Оно осуществляется как *сяо яо* – безусловное движение в безграничном пространстве, сопровождающееся ощущением радости, счастья. Состояние архетипической древности, когда все сущее наслаждалось такой свободой, – это “небесное освобождение” *тянь фан*. А *цзай ю* – это свобода с точки зрения властителя, свобода как его дар Поднебесной и одновременно как высший акт власти над ней.

Ключевые слова: китайская философия, история философии, Чжуан-цзы, свобода, даосизм

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018